
Віктар Карамазуў

...Да чаго мы самі сабе чужыя. Адны — абруселі, другія — зьеўрапеіліся да гідоты. Забыліся, што і ў беларуса ёсьць свой тэмперамент!..

Гарачая кроў Джото

Навэла

Мастаку Анатолю Бараноўскаму

Пасьвітвала ды пакрэктвала зімовая ночка. Марозьлівы вецер шкуматаў маё лёгкае паліто, як люты сабака сваю ахвяру.

Я зьвярнуў пад арку дома ў двор, далей — налева, а там — дзьверы пад'езду: старыя, без дамафону, але жыхары і тут зачыняліся на ноч ад бамжоў ды валацугаў, як некалі ў нашым мястэчку яўрэі, калі цямнела, зачынялі аканіцы сваіх дамоў ад верагодных і не-верагодных начных жахаў. Сакрэт тутэйшага саматужнага запору я ведаў і хутка ўзьбег на шосты паверх. Якраз і галасы за дзьвярыма пачуў. Ухапіўся за драцінку, зашморгаў, — дзьверы адчыніліся і выштурхнулі мне ў абдымкі вясёлага чалавека.

Я пераступіў парог.

— Сябры!.. Хто да нас завітаў!..

Пасярод майстэрні, з усіх бакоў асьветленай не аднымі ліхтарамі, але і срэбна-перламутравымі пейзажамі, стаяў доўгі стол, дакладней — тры сталы, ссунутыя разам, на сталах — пляшкі, пустыя і не зусім, кубкі, чаркі, талеркі з закусью, але, што мяне здзівіла, з абвешчаных сяброў усяго адзін сядзеў ад краю стала з заплеченай, нібы ў дзяўчыны, касою за плячыма, абыякава паглядаў у мой бок. Яго я пазнаў. Гэта быў вядомы, з новых авангардыстаў, мастак, дацэнт акадэміі мастацтваў, у якой прафесарам выкладаў мой сябра.

— Як бачыш, нашых тут было шмат, і сеча была крутая, — заўважыў сябра, загадкава пасьміхаючыся.

Я глядзеў на яго, як ня маючы згоды, бо выглядаў сябра зусім цьвяроза, хоць я і ведаў, што ён, завадны ды выбуховы, заўсёды цьвярозы, як быў гэтакім і тады, калі мы ўдвох за двое сутак прыемнага застолья пералілі з заводскай шклянкой тары ў свае бурдзюкі ажно тузін, калі ня д'яблаў, паўлітраў моцнай.

Загучала ціхая музыка. У лагодным настроі я разглядаў па сьценах но-выя пейзажы, напісаныя апошняй восеньню, і музыку чуў у кожным з іх.

Сябра павярнуўся разам з крэслам да зацемненага стэлажамі кута, паклікаў:

— Рафаэль?.. Лдзі да нас.

— Ня трэба, — запярэчыў дацэнт. — Хай прасьпіцца.

Я ўгледзеўся ў той кут і на знаёмай маім касьцям канапе заўважыў чалавека, выпрастанага на сьпіне. Ён трымаў на грудзях магнітафончык, з якога ледзь чутна гучаў Моцарт.

Бяз лішніх словаў мы выпілі за Моцарта.

— Але-але!.. — Сябра змоўчаў, нібы слухаючы цудоўную музыку, затым страсянуў сівой шавялюраю, жывымі вачыма прабегаў па нашых тварах. — Пісаць постаць трэба так, каб яна, напісаная, сьпявала і плакала. А гэта ва ўладзе ня толькі пластыкі ды каларыту. Тут валадарыць тэмперамент мастака! Хто сказаў? Джорджо Вазары?

Сябра любіў Італію і яе жывапіс, а я любіў слухаць, як ён, ніколі там ня быўшы, узброены толькі словам, вобразам ды сваім бясконцым захапленьнем, выпраўляўся ў падарожжы па яе выдатных мясьцінах, блукаў па Венецыі ды Фларэнцыі, Рыме ды Неапалі, заглядаючы то ў царкву Санта Марыя да росьпісаў Брамантэ, то да Джавані Беліні ў Палацо дэла Канчэлерыя, то ў Палацо Уфіцы, каб падзівіцца на Бацічэлі, то да Караваджо ў Золу дэ Брамантэ Рома, дзе яшчэ летась Італія вітала і яго — нашыя — беларускія пейзажы. Цяпер ён з вялікім Чымабуэ праз горы клаў пуцявіну ў Фларэнцыю, пачатую, як мне падалося, да майго прыходу ў майстэрню:

— Чымабуэ падышоў да хлопчыка, што пасьвіў авечак, і папрасіў вады. Той падаў біклагу. Прысеў маэстра і п'е. А хлопчык — плясь яму ў лоб далоньню і кажа: сіньёр, я забіў вашага ворага. Паказвае на далоні дзікую пчалу. Чымабуэ з яго падзівіўся і ўзяў да сябе вучнем. А гэта быў

— Джото! Дзвьесьце гадоў Афіны руйнавалі мастацтва Італіі, вынішчылі ўсіх мастакоў, але Бог даў ёй Чымабуэ, які адрадіў італійскі жывапіс па ўзорах Візантыі, бо сваіх узораў не засталася. Прызнаўшы геній Чымабуэ, Джото адрынуў яго візантыйшчыну і пачаў пісаць жывую прыроду. Чымабуэ быў незадаволены вучнем. Адноўчы ён падышоў да партрэта, над якім працаваў, і бачыць на носе сінёра жывую муху. Махнуў рукою, а муха сядзіць. Схапіў анучу — не сагнаў. Выбег з майстэрні: «Джото, згані з носа сінёра муху!» Джото ўзяў пэндзаль і — мухі як не было. Кажа: «Калі вы, маэстро, не дазволіце мне пісаць жывую прыроду, то вам на нос сядзе таракан». Назаўтра падышоў Чымабуэ да партрэта і жахнуўся: на носе сінёра сядзіць жывы таракан. Чымабуэ да Джото: «Згані таракана!» Вучань зьняў пэндзлем таракана — і кажа: «Калі вы не дазволіце пісаць тое, што я хачу, вам на нос сядзе кракадзіл». Захварэў Чымабуэ і зьлёг. Паклікаў Джото да сябе: «Скажы, чым ты за мяне лепшы?» Вучань кажа: «Тым, што ў мяне мухі і тараканы жывыя, а ў вас, маэстра, яныдохлыя». І тады абвясціў Чымабуэ, што Джото ў жывапісе вышэй за яго, і блаславіў пісаць жывую прыроду.

Сябра замоўк, як закончыў сваё казаньне, наліў у чаркі:

— Дык вып’ем за Чымабуэ, які зразумеў Джото!..

Калі мы з дацэнтам набілі раты закусьсю, сябра павёў далей:

— Прышоў Джото да караля Фларэнцыі — той кажа: «Чуў я, што ты вышэй за Чымабуэ. Напішы маё каралеўства, каб гэтак і я сказаў». І напісаў Джото асла. Адзін цюк у яго на сьпіне, а другі пад нагамі, і асёл ніяк ня можа ўскінуць сабе на сьпіну цюк з-пад ног. Кароль пытаецца: «Што ты мне тут напісаў?» Джото кажа: «Гэта вашае каралеўства. Цюк на асьле — ваша карона, цюк пад аслам — ваш скіпетр, асёл — гэта вы, кароль. Карона ў вас на галаве, але ўлада валяецца пад нагамі». Кароль здзівіўся мудрасьці Джото — кажа: «Служы мне — зраблю цябе першым чалавекам у каралеўстве». Зарагатаў Джото: «Дык я і ёсьць першы, бо жыву пад варотамі, якія вядуць у каралеўства, і ўсе, хто ідзе ды едзе, мне першаму кланяюцца».

І сябра зноў наліў у чаркі:

— Дык вып’ем за Джото!

А як выпілі, ён прадоўжыў:

— Шмат было вучняў у Джото, але не было самага блізкага. Пачуў ён пра Стэфано, жывапісца, ад якога сінёры Фларэнцыі хавалі сваіх сіньярын. Паклікаў і кажа: «Чуў я, што ў цябе гарачая кроў. Будзь маім вучнем». А Стэфано адказвае: «Мая кроў ад вашай крыві. Я кожны дзень хаджу ў царкву Санта Крочэ і вучуся пісаць па вашых росьпісах. З Санта Крочэ іду ў Палацо Уфіцы і там доўга не магу адысьці ад вашай «Мадонны на троне». «Дык пакажы, чаму ты ў мяне навучыўся?» Стэфано паказаў сваіх мадоннаў. Шмат вопратак было на мадоннах, але яны не маглі схаваць жывое цела. Спытаў Джото: «Навошта столькі вопратак?» Апусьціў Стэфано галаву перад Джото: «Ад мяне гэтага патрабуюць сінёры, каб я хаваў жывое цела мадоннаў, як яны хаваюць ад мяне сваіх сіньярын. Але гэтаму вы мяне не вучылі, маэстра. Як ні апрану, а цела — жывое». — «О, грэшнік! — усклікнуў Джото.

— Ты хаваеш ад людзей тое, што ім на радасьць даў сам Бог, і яшчэ тое, што сам Бог даў табе, каб ты радаваў сваім мастацтвам людзей, і чаго, на жаль, ня гэткай шчодрой рукою даў мне. Дык не хавай мадоннаў у вопраткі, як сіньярын хаваюць ад цябе сіньёры, і ты будзеш першым жывапісцам».

Мы выпілі за Стэфано да Верону.

За дзьвярыма грукнула. На парозе стаяў малады чалавек з доўгімі распатланымі валасамі. Ён зачыніў за сабою дзьверы і нячутна, як у царкве, падышоў да стала:

— Я з вамі згодны, прафесар. Але пагадзіцеся і вы са мною. Ёсьць несправядлівасьць у тым, што за Джото і Стэфано вы п'яце каньячкі пад асятрынку з лімончыкам, а ваш студэнт, у жылах якога кроў не халаднейшая за кроў Джото, гібе на лютым ветры, як сабака.

Мы ўсе падхапіліся з-за стала. Дацэнт грозна разявіў рот, але мой сябра спакойна паклаў яму на плячо руку і ўсьміхнуўся спачатку студэнту, потым дацэнту і мне.

— Сядайце да нас за стол, — сказаў ён, — і прызнайцеся, калі не сакрэт, як вы тут апынуліся?

— А вы, прафесар, ня ведаеце, што я Пятрарка, і што ў вашым пад'ездзе на першым паверсе жыве мая Лаура? — спытаў студэнт, здзіўлены. — Яе бабуля сёньня атрымала пенсію, і Лаура з гэтай нагоды абяцала пачаставаць мяне ў шынку. Але я спазьніўся, і яна частуе недзе нейкага чувака. Мне нічога не засталося, як стаяць у яе пад акном і чакаць. Я замёрз. І я нічога ня еў.

Апошнія словы ён ледзь вымавіў, быццам казаў з апошніх сілаў, і зваліўся на край крэсла. Сябра лёгка, нібы малога, прыўзняў яго падпашкі і пасадзіў на сваім крэсьле ямчэй, затым паставіў перад ім чыстую талерку і ў яе клаў закусць, якой на стале яшчэ хапала. Зьверху паклаў асятрынку з лімончыкам.

Студэнт узяў на стале пусты фужэр і паставіў перад сабою:

— Пакарайце мяне штрафняком.

Сябра наліў паўфужэра, але студэнт, не зьміргнуўшы, па-ранейшаму трымаў вока на фужэры, чакаў, пакуль ён ня будзе наліты з краямі, як і належыць быць «штрафной». Дамогшыся свайго, ён сьветануў па застольлі прыгожай белазубай усьмешкаю, выпіў да дна і доўгім позіркам утаропіўся ў палатно, на якім ляжала аголеная маладая жанчына ў тоне пералівіста-перламутравага каралу, што далікатна, у аздобе блакітнае засені, рэфлексаваў на лона белай сьвежай пасьцелі.

— А вы закусвайце, — клапатліва казаў сябра. — Студэнту таксама ня грэх выпіць, калі ў меру, з нагоды і пад добрую закусць. А там, куды вы глядзіце, ня ваша я Лаура. Ешце.

Студэнт вырваў з рыбы плаўнік, абсмактаў, прычмокваючы, і задумаўся, апусьціўшы вочы, нібыта скіраваў позірк у самога сябе, дзе варушыліся аднаму яму вядомыя жаданьні. Зноў, ужо сам, каб не абцяжарваць клопатам прафесара, наліў у фужэр гарэлкі, патрымаў перад вачыма і вельмі будзённа прамовіў:

— Можна і за Італію, калі ніхто ня супраць.

Сябра ўсьміхнуўся і заўважыў, як заўважыў і я, што вочы студэнта пачыналі блукаць ды хавацца ў цёплым вільготным туманчыку. Ён выйшаў у суседні пакой і прынёс кубак з прыемным пахам гарачае кавы.

Паставіў кубак перад студэнтам.

— Супакойцеся. Паешце ды запіце каваю. Лауры не патрэбны чувак, калі ў яе ёсьць мастак.

Дацэнт курыў цыгарку, пускаючы тытунёвы дым пад стол, але зпад стала смурод падымаўся ўгару, плыў па пакоі, непрыемна казытаў у носе мне і, напэўна ж, студэнту, які, відавочна, як і я, ня быў курцом. Схіліўшыся над кубкам кавы, ён дзюбкаю носа ўсмоктаў у сябе прыемны яму пах. І раптам здрыгануўся, ускінуў галаву і моцна грукнуў абодвума кулакамі ў стол. Кубак з каваю кульнуўся на калені. Ён ускочыў і закрычаў:

— У белых тапачках бачыў я вашага бабніка Стахвана, і ўсіх вас, тлустых швайнаў, і гэтую блядоту!..

Ён схапіў са стала талерку з закусью і пляснуў ёю ў сьцяну, на якой ляжала ў залатой раме аголеная жанчына. Снарад праляцеў міма яе, ад сьцяны пырснула белымі ды каляровымі аскепкамі ды шматкамі, але сьледам за першым ляцеў другі гэтакі снарад, і ўжо ён трапіў у самае Адамава яблычка, заляпаўшы прывабнае месца бураковай чырваньню. Я войкнуў, як ад болю, але мой кароткі ўсхліп ахляк ў грывотах гола-су:

— Шчанюк!..

Сябра ўскінуўся над сталом, ды раней за яго на студэнта цяжкім ценем матлянуўся дацэнт. Студэнт сігануў да дзвярэй, але дацэнт пасьпеў схапіць яго адзаду за каўнер, і яны абодва пакаціліся на падлогу. Дацэнт сядзеў верхам на сплазаваным студэнце і, ухапіўшы яго за вопратку на грудзях, абедзвюма рукамі падымаў і апускаў, як заганяў у падлогу. А сябра крычаў:

— Забівай шчанюка!..

Хлопец, як мне падалося, ляжаў непрытомны. Цяжка дыхаў, зьвесіўшы рукі, дацэнт. Але раптам студэнт зваліў з сябе дацэнта і ўскочыў на ногі. Да яго падляцеў мой сябра. Нібыта адным ветрам, не зачাপіўшы хлопца нават пальцам, ён зваліў яго пад сябе і ўскінуў над калматаю галавою кулак. Цяпер я быў упэўнены, што студэнт мёртвы, бо за тую хвіліну памяць высьвеціла ўспамін сябра пра роднага дзеда, які то адной рукою падымаў рог драўлянага дома, каб схаваць пад яго шапкі задзірыстых вясковых парубкаў, то рабром далоні расьсякаў жалезны прут, то са зла вырваў у наравістага быка хвост, то ў сьне, калі камар не даваў спаць, кулаком прыбіў яго і заадно перабіў сабе нос, а яшчэ — як, паміраючы, дзед маліў Бога і прасіў унука не падымаць рукі на жывую істоту, тым больш — на чалавека, каб памятаў, што за сіла ў ім ад дзеда. «О, Божа! — шаптаў я. — Зьлітуйся і ўратуй абодвух». І сам сабе шаптаў: «Позна...»

Я расплюшчыў вочы.

Сябра стаяў пасярод пакою на каленях і, скрыгочучы зубамі, ціха стогнучы, прыціскаў да грудзей абедзье рукі, а дацэнт цягнуў студэнта, ухапіўшы за ногі, да дзвярэй. Ужо на парозе раптам садануў дацэнту ў пахвіньне — той выпусціў ногі і скурчыўся. Хлопец ускочыў і, зваліўшы дацэнта, затупацеў па лесьвіцы ўніз.

Я падбег да сябра. Яго рукі былі ў крыві. Мы зайшлі на кухню і пусцілі з крана ваду. У шафіку на сцяне я знайшоў ампулу з ёдам, выліў увесь ёд на разьбітыя пальцы, потым разарваў ручнік і як тужэй, каб спыніць кроў, перавязаў руку.

Вярнуліся ў майстэрню. Пад нагамі ляжалі дзье выбітыя з падлогі паркеціны, ў чырвоных плямах.

Сябра перахрысьціўся.

— Дзедзяд Васіля пачуў, як руку на хлопца ўскінуў. Яго быў голас: спыніся!.. А як спыніцца, калі кувалда ўзьнятая? Адно было выйсьце — біць міма. Вось... кулаком у падлогу.

Чулася ціхая музыка — ня Моцарт. Магнітафончык ляжаў на падлозе пад канапаю, на канапе ляжаў Рафаэль — на баку, сьпіною да нас і тварам да сцяны.

Мы накінулі на плечы вопратку, лесьвіцаю спусціліся ўніз, выйшлі з пад'езду. Дацэнта нідзе не было.

На першым паверсе ў адным акне гарэла сьвятло, кідала жоўтую пляму на сьнег за акном, і ў той пляме стаяў Пятрарка. Дастаўшы са штаноў свой пэндзаль, ён задумліва, як вялікі філосаф, выпісваў на чыстым белым сьнезе імя каханай — Лаура.

За ім у зацемку стаяла яна. Ён яе ня бачыў. Яна глядзела, што ён такое робіць і, магчыма, ня ўсё разумела.

Каб ня выдаць сябе нечаканым рогатам, я заткнуў рот каўняром паліто.

Мы выйшлі на вуліцу.

— А ты кажаш: тэмперамент Джото, тэмперамент Стэфано! — Мне было цяжка супакоіць свой дурны рогат. — А можа, у Пятраркі ў жылах сапраўды кроў Джото?..

Сябру было не да сьмеху. Ён сплёўваў і вінавата абураўся:

— Да чаго мы самі сабе чужыя. Адны — абруселі, другія — зьеўрапейліся да гідоты. Забыліся, што і ў беларуса ёсьць свой тэмперамент!..

Пасьвіствала ды пакрэктвала зімовая ночка. Мы ішлі далей, ня ведаючы, куды ідзем.

“Дзеяслоўцы” ішчыра вініуюць шанюнага Віктара Філімонавіча з 70-гододем і зычаць яму плёну яшчэ на доўгія гады, здароўя і новых яркіх твораў...
